

INDLEDNING.

1 DE ROMERSKE ANTIKVITETERS OMFANG OG BEGEB.

Under de romerske Antikviteter behandles almindeligvis følgende Emner:

I. Statsantikviteter: Læren om de Retsregler, hvorefter det romerske Statssamfund (og de romerske Kommuner, der ikke lader sig adskille herfra) var ordnet og styredes (Statsforfatnings- og forvaltningsret), endvidere Fremstillingen af de enkelte Faktors politiske Magtforhold og Betydning, som denne faktisk udviklede sig i Statslivets Brydning.

II. Sakralantikviteter: Fremstilling af Organer og Former for Gudsdyrkelsen saavel den offentlige som den private (derimod ikke af de religiøse Forestillinger efter deres Indhold der hører Religionshistorien og Mythologien til). Dette Afsnit vilde strengt taget være at dele mellem Statsantikviteterne og Privatantikviteterne, men maa af praktiske Grunde behandles særskilt.

III. Privatantikviteterne, de ydre Former, hvorunder det private Liv sædvanemæssig bevægede sig. Herfra udelukkes i Reglen hvad der hører under speciel Virksomhed som Kunst og Videnskab, Haandværk og anden Næring.

Det forbindende i denne Mangfoldighed af Emner er, at man til Behandling udvælger ikke enkelte Begivenheder i deres Rækkefølge og Sammenhæng, ej heller

ler indre Forestillinger, men udvortes Tilstande, hvad enten de beror paa fast Regel eller paa blot Sædvane. Herved adskiller Antikviteterne sig fra den politiske Historie og Kulturhistorien. Men Grænsen er flydende; der maa i Antikviteterne optages ikke lidt rent historisk Stof, uden hvilket de skildrede Tilstande vilde være uforstaaelige.

Den saaledes begrænsede Disciplin er fremgaaet af praktiske Hensyn, der gjorde sig gældende ved det filologiske Arbejde med Oldtidslitteraturen. Til dens Forstaaelse hører et vist Maal af Kundskab om Oldtidens Livsformer, og det er bekvemt at have denne Kundskab fremstillet i Sammenhæng. Hvor meget af Stoffet man i en givet Fremstilling vil medtage, beror derfor paa, hvor stort et Omraade af Litteraturen man tager Sigte paa. I det følgende medtages kun saa meget, som er nødvendigt som Grundlag for Forstaaelsen af den Kreds af Forfattere, der falder ind under almindelig filologisk Beskæftigelse med klassisk latinsk Literatur; alle Specialiteter forbigaaes, og kun de almindelige, idelig tilbagevendende eller stærkt fremtrædende Fænomener behandles indgaaende.

2. OVERSIGT OVER FORFATNINGSHISTORIEN MED SÆRLIGT HENSYN TIL OVERLEVERINGEN.

Den ældre Historie er fuldstændig hyllet i Sagn, og disse Sagn har for en stor Del ikke engang nogen høj Alder. Mange af dem er ætiologiske, d. v. s. opfundet for at forklare bestaaende Forhold, om hvis Oprindelse intet vidstes. Saaledes aflededes Auspicierne af Romulus's Fuglevarsel. — Sagnene er efterhaanden indrammet i et kronologisk Skema, der intet har med Virkeligheden at gøre. Eksempel: den albanske Konge-

række, der er lavet for at udfylde Tiden mellem 1183 (Trojas Ødelæggelse) og 750.

Roms Oprindelse skildres saaledes, at man ledes til at antage en Sammenslutning af flere Stammer. Almindelig antages tre: Latinere (Romere); Sabinere (Titus Tatius); og Etruskere. Man gaar herved ud fra de gamle Navne Ramnes, Tities og Luceres og fra forskellige Talsystemer i Overleveringen, der synes at tyde paa en oprindelig Tvedeling, der senere er fortrængt af en Tredeling. Det hele er dog yderst usikkert; sikkert er, at Romerne var en latinsk Stamme, hvis Præg i Sprog er ensartet, medens den har laant adskilligt i Kultus og andre Skikke fra Naboerne, særlig fra Etruskerne og Grækerne. Stammens gamle Navn var *Quirites*, medens *Romanus* er det senere, af Roma afledede Navn.

Kongetiden. At Rom oprindelig havde Konger, er den enstemmige og utvivlsomt rigtige Overlevering. Men nogen sikker historisk Erindring om denne Tid havde man ikke. Romerne selv henførte alle de Indretninger, om hvis Oprindelse ingen Overlevering bestod, til Kongetiden. Saaledes Inddelingen i 30 Curier (og hos visse Forfattere i de tre gamle Tribus), Opprettelsen af Senatet, Adskillelsen af Patriciere og Plebejere (Romulus); Ordningen af Sacralvæsenet (Numa); Anlægget af gamle Bygningsværker, som Circus og Cloaca maxima (Tarquinius Priscus), Bymuren (Servius Tullius); Optagelsen af de kongelige Insignier (Tarquinius Priscus); Inddelingen i nye Tribus og i Klasser og Centurier (Servius Tullius). Det hele afsluttes brat med et Oprør, hvis historiske Virkelighed er meget tvivlsom.

Stænderkampen. Roms Historie begynder i Virkeligheden fra det Tidspunkt, hvor den ældste Liste over Aarets Magistrater begyndte — 5: omkring Aaret 510. Man havde dengang to aarlige vekslende Konsuler

i Spidsen for Staten. Den eneste paalidelige Beretning om den følgende Tid bestod i tørre Notitser af annalistisk Form. Hist og her var der i det annalistiske Skema indlagt Fortællinger fra Familietraditioner (f. Eks. Coriolans Historie), der oprindeligt ikke var tidfæstet. — I den senere, stærkt udsmykkede Beretning er Republikkens to første Aarhundreder opfyldt af indre Kampe mellem Patricierne og Plebejerne. Denne Kamp er som Helhed betragtet sikkert historisk; men i Enkelthederne er Beretningerne oftest upaalidelige, idet de for en stor Del er konstrueret udfra det 2. Aarh.s Forhold, især Modsætningen mellem Nobilitet og Plebs i Ordets senere Forstand.

Vor hele Overlevering forudsætter Modsætningen mellem Patriciere og Plebejere som givet ved Republikkens Begyndelse. Paa den anden Side forudsættes, at Plebejerne allerede fra først af havde Stemme i Censurforsamlingen, der valgte Konsulerne og vedtog Love, og at en stor Del af Senatets Medlemmer var Plebejere. Ved Siden af Plebejerne spiller i den ældre Tid de patriciske Slægters Clienter (Hørige) en betydelig Rolle. De vigtigste Epoker indenfor Striden mellem de to Stænder angives dernæst i den bedste Overlevering som følger. I 471 (efter en anden Beregning 466; om denne rent kronologiske Differens se Ed. Meyer, Geschichte des Alterthums X § 817 Anm. og A. B. Drachmanns Oversættelse af Diodors romerske Aarbøger p. 11 ff. I det følgende bibeholdes overalt for Bekvemmeligheds Skyld den traditionelle Kronologi) fik Plebejerne Ret til at vælge egne Forstandere, *tribuni plebis*, 4 i Tallet; de beskyttede Plebejerne mod Overgreb og ledede deres Særforsamlinger. Saaledes havde Plebejerne (ialtfald i Byen) faaet en egen vælgende og besluttende Forsamling. I 451 valgte man 10 Mænd til at fastsætte den hidtil gældende Sædvaneret skriftlig (*decemviri legibus scribundis*) og til samtidig at føre Regeringen — som

det synes med Ophævelse af alle Embeder, ogsaa af Tribunatet. Saadanne Timandskollegier valgtes i to Aar; derefter kom det til en voldsom Konflikt mellem de to Stænder, der nær havde sprængt Staten. Den bilagdes ved et højtidelig besvoret Forlig, hvis Hovedindhold var, at Almuetribunatet genoprettedes, idet samtidig Kollegiets Antal forøgedes til 10 og Tribunernes Beskyttelsesret sikredes; og at det bestemtes, at den ene af Konsulerne skulde være Plebejer *).

I den følgende Tid kom man ind paa at vælge Krigsribuner med Konsulmagt istedetfor Konsuler; til det nye Embede havde ogsaa Plebejerne Adgang, men valgtes sjældent. Efterhaanden gik Konsulatet helt af Brug, indtil der 367 gennemførtes en Bestemmelse om, at der hvert Aar skulde vælges Konsuler og samtidig fik Plebejerne Adgang til Konsulatet. Med dette som Udgangspunkt lykkedes det Plebejerne at emancipere sig fuldstændig; de fik efterhaanden Adgang til alle Embeder og til Præsteskaberne (300), og i 287 bestemtes, at Beslutningerne paa deres Forsamlinger skulde have Lovkraft. — Jævnside med Stænderkampen gik en betydelig Forøgelse af Embedernes Tal: Kvæsturens Censurens og Præturens Oprettelse og Ædilitetens Ordning tilhører altsammen denne Periode.

Den mest iøjnefaldende Ejendommelighed ved den romerske Forfatningsudvikling, som den her efter de bedste Kilder er fremstillet, er Oprettelsen af Tribusforsamlingen og Almuetribunatet. At man i en aabenbart aristokratisk regeret Stat lader Almuen organisere sig efter den lige Stemme-

*) Denne Fremstilling fører nødvendigt til den Antagelse, at der med Timandsregeringen har været paatænkt en radikal Omdannelse af Forfatningen, hvorved begge Stænder fik Adgang til det højeste Embede; men dette saavel som Indholdet af Forliget mellem de to Stænder er vanskeligt at forene med hele vor øvrige Overlevering. At Plebejerne allerede den Gang fik Adgang til Konsulatet, er i hvert Fald urigtigt.

rets Princip og med Udelukkelse af den privilegerede Stand — det er enestaaende, saa vidt vor Kundskab om Oldtidens Statsformer rækker. At noget saadant er sket i Rom, er der imidlertid ingen Grund til at betvivle, og det betvivles vel heller ikke af nogen; men forsøger man at forestille sig tydeligt, hvorledes og hvorfor det er sket, saa opstaar der en Række Tvivlsmaal, der gør den ældre romerske Forfatningshistorie til et af de vanskeligste historiske Problemer.

Hovedvanskeligheden ligger i Forholdet mellem Tribusforamlingen og Centurieforsamlingen. Denne sidste er ifølge Overleveringen den ældste. Den hviler paa Hørordningen, ja er egentlig selve Hæren, der stemmer. Dens Princip maa have været, at alle Grundejere gjorde Krigstjeneste og havde Stemmeret i Forhold til deres Ejendoms Størrelse. Den maa i saa Fald have omfattet Patriciere og Plebejere uden Hensyn til Standsforskkel. — Man kan nu vel forstaa, at Plebejerne i Byen, der for største Delen næppe var Grundejere, har følt Trang til en Repræsentation, og for saa vidt passer det godt, at Overleveringen først lader vælge fire Tribuner, hvad man naturligt sætter i Forbindelse med de fire Bytribus. Men man har ondt ved at forstaa, hvorfor denne Repræsentation udvidedes til Landtribus. Plebejerne paa Landet maa væsentlig have været Bønder; og disse skulde synes at have været fyldig repræsenteret paa Centurieforsamlingen, ja endog at have udgjort dens Flertal. Hvortil saa Tribusforamlingen? hvorfor benyttede Plebejerne ikke Centurieforsamlingen til at afgøre Stænderkampen til deres Fordel?

Man har i tidligere Tid (siden Niebuhr) søgt at besvare disse Spørgsmaal ved den Antagelse, at Patricierne var Roms ældste Borgerskab, og Plebejerne (og Clienterne) en oprindelig fremmed Bestanddel af Befolkningen. Denne Antagelse, som man nu synes at ville forlade, vil blive nærmere omtalt i § 10.

Man maa vistnok indtil videre fastholde, at Centurieforsamlingen er ældre end Tribusforamlingen, men at den kun gav Plebejerne en utilfredsstillende Repræsentation. Man maa erindre, at Hærforsamlingen vel valgte Konsuler, men kun kunde vælge Patriciere; at den vel gav Love, men manglede Lovgivningsinitiativ; Lovene foresloges af de patriciske Konsuler. Endda maatte dens Valg og Love godkendes af det patriciske Senat. Det er forklarligt, at ogsaa de plebejiske Bønder kunde ønske et bedre Organ end Centurieforsamlingen for at køre deres Standsinteresser gældende.

En Vanskelighed af lignende Art er Beretningen om, at Senatet ved Republikkens Begyndelse suppleredes med 164 Plebejere (altsaa over Halvdelen). Var dette Tilfældet, vilde Stænderkampen sikkert hurtig være endt. Men der er ingen Grund til at tilægge denne Beretning historisk Værd; den er kun et Udtryk for, at man i Oldtiden ikke vidste, hvornaar Plebejerne havde faaet Sæde i Senatet. Det ved vi heller ikke; men der er ingen Grund til at betvivle, at Senatet i hele Stænderkampens Tid har været en overvejende patricisk Forsamling.

Efter Stænderkampens Afslutning indtræder en *Standsperiode* af lang Varighed; i de følgende 300 Aar bevæger man sig væsentlig i de gamle Former. Indenfor disse og uden at de forandres foregaar der ganske vist meget væsentlige Forskydninger i de reale Magtforhold. Den vigtigste af disse er Udviklingen af Modsætningen mellem den nye Embedsadel (*nobilitas*) og Almuen (*plebs*), og i Forbindelse dermed Senatets stedse stigende Myndighed. Af mere forbigaaende Virkning var Gracchernes og Sullas Revolutioner, og selv disse gik ikke saa meget ud paa at forandre de bestaaende Former som paa at give dem et nyt Indhold. Forbunds-fællekrigens uhyre Udvidelse af Borgertallet medførte statsretlig aldeles ingen Ændring. De eneste nye Institutioner af Betydning, der fremkom i denne Periode, er de staaende Kriminaldomstole og Promagistraturen. Begge Indretninger skyldes fra først af Hensynet til det store Lydriges voksende Krav; ingen af dem viste sig Opgaven voksen, og begge tabte snart deres Betydning under Monarkiet. Den gamle Forfatning kunde ikke omdanne sig efter de nye Forhold; den maatte sprænges.

Monarkiet. Ny Udvikling. Som Forbud paa den kommende Revolution fremtræder i Republikkens Slutning de forskellige Forsøg paa ekstraordinært at samle Magten i en enkelt Mands Haand: Gracchernes populære Enevælde, Sullas og Cæsars Diktaturer, Pompeius's forskellige Kommandoer, det andet Triumvirat

— altsammen Varsler om den nye Statsform. Denne kommer efter voldsomme Fødselsveer til Verden i det Augusteiske Monarkis Form. Med dette begynder, i Modsætning til den foregaaende Tids forfatningsmæssige Stilstand, en ny Udvikling. Monarkiet kom til Verden i et Svøb af republikanske Institutioner; det blev Opgaven efterhaanden at vikle det ud af disse, at fjerne dem eller i alt Fald at tilintetgøre deres Betydning, saa at de tilsidst stod som døde Rester, og i deres Sted at udvikle et helt Sæt af nye Organer, der kunde sætte den nye Regeringsform i Stand til at fungere tilfredsstillende. Denne vigtige Proces foregaar i Begyndelsen langsomt og famlende, senere hurtigere og med klarere Bevidsthed om Maalet; dens Resultat er Diocletians absolute Despoti i bureaukratiske Former, der igen har været Forbilledet for nyere Tiders politiske Udvikling.

Kildernes Forhold. Hvor der i det foregaaende er talt om Udvikling og Stilstand, er der udelukkende tænkt paa Forfatningsformerne, ikke paa det Indhold, der fyldte disse, endnu mindre paa den sociale og politiske Tilstand i det hele. Fastholder man dette Synspunkt, saa vil man se, at vore Kilder i det hele giver os ringe Oplysning om de Perioder, hvori Udviklingen foregaar, medens de flyder rigeligere paa de Tider, hvor der er forholdsvis Stilstand. Ganske vist har vi for den ældste Tid, indtil henimod Stænderkompens Afslutning, en endog meget udførlig Fremstilling hos Livius, og for de første Aarhundreder en endnu vidtløftigere hos Dionysius; men begge er i Virkeligheden yderst upaalidelige, idet de gennemgaaende har fulgt de yngre Annalisters stærkt udmalende og tendentløse Beretninger, og vi vilde være langt bedre tjent med nogle flere Udtog af de ældste Annaler. Af saadanne har vi kun eet, og det et meget kortfattet, i Diodors Krønike (fuldstændigt 480—301); paa dette bygger de Nyere i deres Forsøg paa at rekonstruere den ældre Historie. — Denne annalistiske Overlevering kan paa spredte Punkter suppleres af antikvariske Notitser, der gaar tilbage til Varro; korte Uddrag af hans Værk (*antiquitates*) er bevaret i Festus's Leksikon. Men det er ofte vanskeligt at faa disse Brudstykker

passet ind i vor øvrige Viden. En virkelig gyldig Overlevering har vi først fra henimod Slutn. af det 3. Aarh., da Polybius og Livius omtrent samtidig tager fat; af særlig Vigtighed er Polybs berømte Skildring af Forfatningen i 2. Aarh. (VI Bog). Desværre lader disse Kilder os atter i Stikken fra henimod Midten af 2. Aarh. (Polybs sammenhængende Fremstilling allerede længe før), og de korte Udtog og Bearbejdelser af Livius ved Siden af Plutarchs Biografier o. a. er kun en mager Erstatning. En vigtig Kilde til vor Kundskab begynder ganske vist fra denne Tid af at flyde rigeligere: Indskriftene, der navnlig for Republikkens sidste Aar og Kejsertiden giver megen og sikker, men desværre fragmentarisk Belæring der endda tildels vanskelig lader sig passe ind i, hvad vi ad anden Vej erfarer. Først Republikkens sidste 50 Aar kender vi grundig fra samtidige Beretninger og Monumenter, og her ser vi ialtfald visse Dele af det romerske Statsmaskineri fungere næsten som for vore Øjne — men desværre i dets sidste Forfaldsperiode, hvor de gamle Former spændes til det yderste af det nye Indhold, der voldsomt vil skaffe sig Plads.

For Kejsertidens vedkommende gentager det samme sig i omvendt Orden. Den Augusteiske Forfatning kender vi ganske godt gennem Augustus egen Fremstilling, gennem Tacitus's Annaler, Dio Cassius's Historie og Svetons Biografier; ogsaa for de nærmest følgende Kejsere har vi de samme Kilder. Men allerede med Flavierne begynder Misèren, og den stiger stadig, indtil vi for de allervigtigste Tidsrum, 2. og 3. Aarh., er henvist til usle historiske Kilder, der kun delvis suppleres af Indskrifter og juridisk Litteratur. Det romerske Monarkis sidste Fase ligger i Hovedsagen udenfor denne Fremstilling; ogsaa her er Forholdet forøvrigt yderst misligt; jvfr. Madvigs Antikviteter II S. 639 ff.

Begrænsning. I dette Forhold ligger en nødvendig Begrænsning i Fremstillingen af de romerske Antikviteter. Hvad der kan gives et virkeligt Billede af, er kun den republikanske Statsform i dens fulde Udvikling samt det Augusteiske Principat; endda vil Fremstillingen af den første nødvendig blive farvet af de i flere Henseender ejendommelige Tilstande i Tiden efter Sulla. Denne Begrænsning maa teoretisk i høj Grad beklages; praktisk er den snarere en Fordel. Hensigten med her at meddele de romerske Antikviteter i samlet Fremstilling er i første Række at give et Hjælpemiddel til Forstaaelsen af den romerske klassiske Litteratur; men denne Litteratur omfatter netop hovedsagelig Forfattere fra det Tids-

rum, hvortil vor Viden nødtvungent er begrænset, og for en Del netop de Forfattere, hvorpaa vor Viden er bygget.

Forfatningsudviklingens Karakter. Grundtrækket i den romerske Forfatningsudvikling, der heller ikke fornægter sig under dens sidste Faser, er en ejendommelig **Opportunisme**, der i meget minder om den engelske **Manner**. Som i deres Jura, saaledes har Romerne i deres Politik haft en Sky for principielle Forandringer, en Mistro til Teorier og deres Konsekvenser, der har bragt dem til at fastholde gamle Former og Principper, selv hvor de var overflødige eller stred imod Nydannelsers Princip. Man ændrede, naar der i de faktiske Forhold forelaa øjeblikkelig og bydende Trang til Ændring; man ændrede aldrig for Konsekvensens Skyld. Saaledes bevarede man Almuetribunatet, dengang man smeltede de to Stænder sammen til en Enhed, uagtet man konsekvent maatte have opgivet det som en Urimelighed. Det maatte ligge saa meget fjernere at opgive det, som heller ikke denne Sammensmeltning foregik med eet Slag og som en principiel Ændring: man gjorde Konsulatet tilgængeligt for Plebejerne, men man lod foreløbig alle Patriciernes andre Forrettigheder bestaa; de uskyldigste af dem blev overhovedet aldrig afskaffet. Af Tribunatet, den gamle Plebejerøvrighed, udviklede der sig saa en helt ny Institution med ganske andre Formaaler og anden Virksomhed. Men man beholdt for denne Institution hele den statsretlige Teori, der var knyttet til det gamle Tribunat, Teorien om den ganske særlige Hellighed og Ukrænkelighed, om den absolute Vetoret o. s. v., uagtet denne ikke mere passede og ikke mere kunde føres ud i sine Konsekvenser uden største Skade for et ordnet Statsliv. Den blev heller ikke ført ud i sine Konsekvenser, førend de voldsomme indre Brydninger begyndte at spænde de gamle Institutioner til det Punkt, hvor de maatte bryde; før den Tid var i Virkeligheden Teori og Praksis to ganske forskellige Ting. Ganske tilsvarende Modsætninger er der i Teorien om Magistraternes Myndighed i Forhold til Senatets og den faktiske Tilstand: teoretisk kan Magistraterne gøre omtrent hvad de vil og Senatet kun give dem Raad, endda kun naar det spørges; faktisk er Senatet i Aarhundreder den egentlige Regeeringsmyndighed og Øvrigheden dets Tjenere.

Der ligger heri Muligheden for en dobbelt Opfattelse af det romerske Statsvæsen, alt eftersom man lægger Hovedvægten paa den statsretlige Teori eller den politiske Sædvane. For det sidste Standpunkt har vi herhjemme en Repræ-

sentant i Madvig; det første er med Strenghed blevet gennemført af Mommsen. Denne sidste befinder sig for saa vidt i en uheldigere Stilling, som man i Almindelighed ved hvad der i Republikkens Tid var fast Praksis, medens man ofte maa slutte sig til den statsretlige Teori af enkelte og usikre Antydninger eller Analogier (herved kommer især den antikvariske og monumentale Overlevering i Betragtning, hvorom ovenfor er talt). Teorien kan derfor kun fremstilles i Sammenhæng ved anseelig Benyttelse af Hypoteser. Ikke desto mindre er begge Synspunkter nødvendige i enhver Fremstilling af det romerske Statsliv; og skønt i det følgende Hovedvægten vil blive lagt paa at gøre Rede for den faktiske Tilstand, vil den retlige Teori dog blive betonet noget mere end hos Madvig.